

DOI: <https://doi.org/10.34862/rbm.2019.2.11>

Daniel Damian Kasprzycki
Akademia Marynarki Wojennej im. Bohaterów Westerplatte
daniel.kasprzycki11@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7412-3447>

Militarny aspekt rosyjskiej obecności w Arktyce w kontekście regionalnego bezpieczeństwa do 2018 roku

Streszczenie: Arktyka przez wiele lat nie znajdowała się w centrum uwagi społeczności międzynarodowej. Sytuacja zaczęła się stopniowo zmieniać, zwłaszcza w ciągu dwóch ostatnich dziesięcioleci, na co wpływ miały zarówno rozwój technologii, umożliwiające tańsze, sprawniejsze i efektywniejsze badanie i eksploatację dna morskiego oraz zmiany klimatyczne na Ziemi. W związku z powyższym potencjalne zyski z wykorzystania zasobów regionu zaczynają obecnie przewyższać ewentualne nakłady. Prowadzi to do wzrostu zainteresowania tym obszarem wielu państw – m.in. USA, Rosji, Kanady, Norwegii, Wielkiej Brytanii i Danii, a to z kolei powoduje narastający konflikt interesów w regionie. Spośród tych państw Rosja, jako pierwsza, postanowiła wesprzeć politykę *miękkiej siły* za pomocą sił zbrojnych – *twardej siły*, prowadząc rozbudowę arktycznego komponentu swoich sił zbrojnych, co ma umożliwić jej zdobycie decydującej pozycji w regionie.

Słowa kluczowe: Federacja Rosyjska, Arktyka, siły zbrojne, militaryzacja, bezpieczeństwo międzynarodowe, surowce energetyczne

Military Aspect of Russian Presence in the Arctic in the Context of Regional Security until 2018

Summary: The Arctic has not been the focus of the international community's attention for many years. The situation has started to change gradually, especially over the last two decades, as a result of both the development of technologies enabling cheaper, more efficient and effective exploration and exploitation of the seabed and the climate changes on Earth. As a result, the potential benefits from the use of the region's resources are now starting to exceed the potential expenditure. This leads to an increase in interest in this area among many countries, including the USA, Russia, Canada, Norway, Great Britain and Denmark, which in turn leads to a growing conflict of interest in the region. Of these countries, Russia was the first to decide on a large scale to support the policy *soft power*; by means of armed forces - *hard power* - by developing the Arctic component of its armed forces in order to enable it to gain a decisive position in the region.

Keywords: Russian Federation, Arctic, militarization, international security, energy resources

Wstęp

Jednym z elementów reformy Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej, zapoczątkowanej w wyniku poddania gruntownej analizie doświadczeń z wojny rosyjsko-gruzyńskiej z 2008 r., było umożliwienie im skutecznego i sprawnego operowania na ważnych strategicznie dla Rosji obszarach. Jednym z najważniejszych z nich jest właśnie Arktyka. Nie ulega wątpliwości, że w ciągu kilku ostatnich dało się zaobserwować wzmożone zainteresowanie władz Federacji Rosyjskiej regionem Arktyki. Rosyjska aktywność w tym regionie znacząco się zwiększyła zarówno na płaszczyźnie gospodarczej, jak i militarnej. Jej obrona jest tak istotna, że zadanie to umieszczono w znowelizowanej doktrynie obronnej Federacji Rosyjskiej z 2014 r. Jak zauważyli autorzy *notatki BBN nt. aktywności Rosji w Arktyce: rozpoczęta w 2014 r. rozbudowa infrastruktury wojskowej nabrała takiej intensywności, że można potraktować ją jako ostentacyjną demonstrację siły* (BBN, bd). Rosjanie przeprowadzili w ciągu kilku ostatnich lat szereg reform ustawodawczych (ustawa o planowaniu strategicznym), strukturalnych (powołanie specjalnego organu administracyjnego, który koordynuje działania w Arktyce), czy szczególnie istotnych z punktu widzenia niniejszego artykułu reform militarnych (utworzenie Północnego Okręgu Wojskowego), aby możliwie w jak najlepszy sposób zabezpieczyć żywotne interesy swojego państwa w tym regionie. Z czego wynika tak duże zainteresowanie tym obszarem? Dzieje się tak z co najmniej kilku powodów.

Wraz z postępem technologicznym i wzrostem możliwości prowadzenia coraz dokładniejszych i skomplikowanych badań ustalono ponad wszelką wątpliwość, że następujące obecnie zmiany klimatyczne (globalne ocieplenie) doprowadzą do bardzo znaczącego wzrostu ekonomicznego, transportowego, a przez to i politycznego znaczenia tego regionu. Wobec powyższego poszczególne kraje regionu Arktyki rozpoczęły rywalizację o to, kto ma kontrolować złoża, terytorium i szlaki żeglugowe. Dostęp do ropy naftowej, gazu, minerałów i łowisk ryb, który wcześniej był niemal niemożliwy ze względu na grubą pokrywą lodową, staje się teraz możliwym, osiągalnym i, co najważniejsze, opłacalnym źródłem zysku. Uważa się, że w Arktyce znajduje się co najmniej jedna czwarta nieodkrytych dotąd światowych pokładów ropy naftowej i gazu ziemnego, dlatego też państwa regionu arktycznego opublikowały swoje strategie w oparciu o znaczenie i możliwe korzyści ekonomiczne, wynikające z eksploatacji złóż spoczywających na dnie,

a są to złoża niezwykle zasobne.

Cała Arktyka obejmuje obszar ok. 25 mln km² i ocenia się, że zawiera w przybliżeniu 10–15% nieodkrytych światowych złóż ropy naftowej oraz 30% zasobów gazu (Zaleski, 2014). Według United States Geological Survey (USGS) dno morskie Arktyki kryje co najmniej 90 mld baryłek ropy naftowej i ok. 1,67 bilionów m³ gazu ziemnego. Obfite są również złoża klatratu metanu, ze względu na swe właściwości zwanego „paliwem przyszłości” (USGS, 2008; Moll, 2017)¹. Ponadto należy zwrócić uwagę na fakt, że Arktyka może stać się w najbliższej przyszłości nie tylko głównym źródłem surowców, ale także globalnym węzłem strategicznym o ogromnym znaczeniu, dlatego że zanikanie zmarzliny na biegunie północnym daje możliwość rozwoju międzynarodowej żeglugi morskiej. Pozwoli to pływać najkrótszą drogą z Azji do Europy, przede wszystkim poprzez wykorzystanie Przejścia Północno-Zachodniego (Kanada, USA) i Przejścia Północno-Wschodniego (Rosja), którego część stanowi Północna Droga Morska – PDM (Grzela, 2012, s. 1–3). Ilustruje to rys. 1².

Wydarzenia w Arktyce obserwuje cała społeczność międzynarodowa, zaś rejon ten może stać się w nieodległej przyszłości punktem zapalnym, co w prostej linii wynika z krzyżowania się tam interesów co najmniej kilku państw, jest to bowiem terytorium sporne pomiędzy Rosją, USA, Norwegią, Danią i Kanadą. W takim wypadku nie powinno dziwić rozbudowywanie potencjału militarnego w tym regionie przez poszczególne państwa, przy czym w tej materii prym wiodą SZFR. Warto podkreślić, że Arktyka nie posiada jednoznacznie uregulowanego przez prawo międzynarodowe statusu prawnego³, toteż obecnie ma miejsce w Arktyce wielka gra mocarstw, przede wszystkim o dostęp do surowców oraz drogi ich

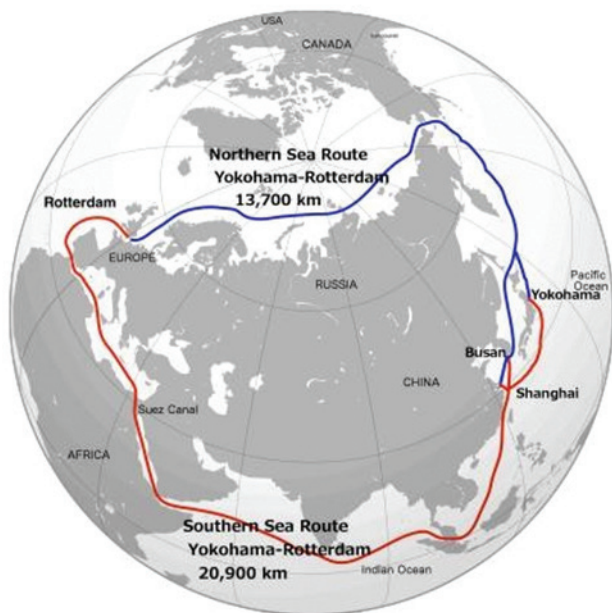
¹ Klatrat metanu określany jest jako paliwo przyszłości, ponieważ z 1 m³ palnego lodu można uzyskać aż 164 m³ gazu. Jest to zatem niezwykle wydajne źródło energii. Łatwopalny lód, jak określa się klatrat metanu, zwykle występuje w obszarach dna morskiego lub w tundrach i formuje się w warunkach wysokiego ciśnienia i niskiej temperatury. Stany Zjednoczone szacują, że wartość energetyczna zawartego w światowych złożach klatratów metanu jest dwukrotnie większa niż w przypadku wszystkich pozostałych paliw kopalnych razem wziętych. Substancja ta może zatem rozwiązać problemy związane z zasobami energetycznymi. W maju 2017 r. na Morzu Południowocchińskim w strefie Shenhu chińskim naukowcom udało się po raz pierwszy wydobyć klatrat metanu.

² Na zilustrowanym przykładzie widać, że szlak morski idący PDM (Cieśnina Beringa, Ocean Arktyczny, Morze Północne) jest o niemal połowę krótszy niż analogiczny, idący poprzez Cieśninę Malakka, Ocean Indyjski, Kanał Sueski, Morze Śródziemne, Cieśninę Gibraltarską i Kanał La Manche – 13700 km wobec 20900 km.

³ Kwestia statusu prawnego Arktyki nie jest poddawana analizie w niniejszym artykule. Szerzej na ten temat por. Grzela, 2012.

transportu, zwana przez niektórych geopolityką rurociągów lub geoekonomią (Skrzyp, 2010).

Rysunek 1. Szlak handlowy biegnący przez Arktykę.

Szlak handlowy biegnący przez Arktykę (Przejście Północno-Wschodnie, zaznaczone kolorem niebieskim) w niedalekiej przyszłości przejmie aż dwie trzecie transportu przechodzącego obecnie przez Kanał Sueski (Przejście Południowe, zaznaczone kolorem czerwonym) – wynika z badań holenderskiej agencji Bureau for Economic Policy Analysis (CPB).

Źródło: Gospodarka Morska, 2015.

Ponadto wspomniany autor w swoim artykule stwierdza, że *geopolityka jutra to* [przede wszystkim – przyp. D. K.] *globalny konflikt o surowce strategiczne, głównie o ropę i gaz* (Skrzyp, 2010, s. 23). Zasoby surowcowe Arktyki wraz z coraz bardziej realną możliwością ich wydobywania i dystrybucji drogami morskimi to z kolei czynniki – zdaniem Jakuba Grygiela – w decydujący sposób wpływające na geostrategię państw, rozumianą jako *geograficzny kierunek polityki zagranicznej państwa*, która decyduje o tym, gdzie dane państwo *koncentruje wysiłki poprzez projekcję siły i ukierunkowane wysiłki dyplomatyczne* (Grygiel, 2006, s. 22). Obecnie taką „rozgrywkę” możemy zaobserwować w Arktyce, zwłaszcza pomiędzy wspomnianymi wcześniej państwami „arktycznej piątki”. Celem niniejszego artykułu jest dokonanie analizy zagadnienia wzrostu znaczenia regionu Arktyki dla Federacji Rosyjskiej i związanej z tym militaryzacji tego regionu. Główną tezę artykułu jest twierdzenie, że rozbudowa potencjału militarnego w Arktyce umożliwia Federacji Rosyjskiej połączone lub naprzemienne stosowanie

czynników *soft* i *hard power* w celu zdobycia i utrzymania pozycji i wpływów na tym obszarze. Powoduje to wiele rozmaitych wyzwań i zagrożeń dla bezpieczeństwa regionu, ponieważ wymusza podobne działania na innych zainteresowanych państwach (konflikt interesów). W artykule omawia się Arktykę jako środowisko działań militarnych. Analizie poddana jest rosyjska strategia arktyczna i struktura organizacyjna wojsk operujących w tym regionie oraz, co szczególnie istotne, proces rozbudowy rosyjskich sił zbrojnych w Arktyce do 2018 r. Całość wieńczy podsumowanie wyników badań i wnioski końcowe.

Znaczenie Arktyki dla Rosji i podstawy rosyjskiej strategii arktycznej

Nie ulega wątpliwości że Federacja Rosyjska (dalej: FR) jest dziś najbardziej aktywnym, agresywnym i stanowczym graczem w Arktyce. Istnieją ku temu wyraźne powody. Choć terytorium Arktyki zamieszkuje zaledwie 1% ludności FR, to wytwarza on 20% całego PKB tego państwa i 22% całego rosyjskiego eksportu (chodzi o wydobywane tam węglowodory)⁴. Dla Rosji, opierającej swoją gospodarkę głównie na eksporcie surowców, czynnik ekonomiczny ma ogromne znaczenie. Jest ona zatem bardzo zainteresowana eksploatacją licznych złóż surowców, w tym szczególnie tzw. *Złoże Sztokman* na Morzu Barentsa, opracowała także plan rozwoju Półwyspu Jamalskiego (rozbudowa infrastruktury komunikacyjnej, budowa portu arktycznego, który będzie się wpisywał doskonale w koncepcje wykorzystania PDM i będzie stanowił jej integralną część składową), północnych obszarów litoralnych Krasnojarska i Jakucji – z czym wiązać się ma rozbudowa infrastruktury i budowa zakładów produkcyjnych. Zakłada się także stworzenie systemu zachęt dla dużych krajowych i zagranicznych inwestorów (*Putin...*, 2012; Gazprom, 2018)⁵. Postuluje się również konieczność dbania o tradycję i kulturę rdzennych mieszkańców Arktyki oraz zabezpieczenie jej przetrwania i rozwoju. Kładzie się też duży nacisk na implementację najnowszych rozwiązań w dziedzinie ekologii i rozwój ośrodków naukowo-badawczych. Jak

⁴ Przy czym należy mieć na uwadze, że wskaźniki te będą rosły w miarę postępowania zmian klimatycznych, w których wyniku będzie wydłużał się okres dostępności PP-W. Samo przejście może zaś stać się morską szlakiem skracającym czas żeglugi z Azji do Europy nawet o 2 tygodnie.

⁵ Złoże Sztokman (ang. Shtokman Field; ros. Штокмановское [газовое] месторождение) – to największe na świecie podmorskie pole gazowe, znajduje się w rosyjskim sektorze szelfu kontynentalnego w centralnej części Morza Barentsa na głębokości 280–360 m, w odległości ok. 550 km na północny wschód od Półwyspu Kolskiego. Jego potwierdzone zasoby wynoszą 3,9 bln metrów sześciennych gazu i 53,3 mln ton kondensatu gazowego.

słusznie zauważa J. Grzela, Federacja Rosyjska rości sobie prawa do Arktyki, wysuwając następujące argumenty:

- jest północnym krajem; 70% jego terytorium znajduje się w północnych szerokościach geograficznych, ma duże doświadczenie w badaniu tego obszaru;
- odegrała wiodącą rolę w wyznaczeniu PDM, sformowała flotę lodołamaczy, lotnictwa i stworzyła całą sieć stacjonarnych i dryfujących stacji w Arktyce;
- zdobyła unikalne doświadczenie w budowaniu dużych miast i zakładów przemysłowych za kołem podbiegunowym (Grzela, 2012, s. 25).

Jak już wspomniano, w rozgrywce tej Rosja jest istotnym graczem. Dążąc do zabezpieczenia zasobów Arktyki, FR przeprowadziła zakrojone na dużą skalę badania geologiczne, które stały się podstawą jej roszczeń w sprawie szelfu kontynentalnego. Rosyjscy naukowcy dowodzą, że biegun północny powinien należeć do Rosji, gdyż wynika to z ukształtowania szelfu kontynentalnego, którego przedłużenie stanowi tzw. Grzbiet Łomonosowa. Już w 2007 r. Rosjanie przeprowadzili dużą i jednocześnie kontrowersyjną ekspedycję badawczą w Arktyce o kryptonimie *Arktyka 2007* – oprócz prowadzenia badań rosyjska ekspedycja umieściła na dnie morza pod biegunem północnym rosyjską flagę, co wywołało konsternację i protesty innych państw, które podobnie jak FR rozpoczęły prace nad udowodnieniem swoich racji dotyczących przynależności szelfu kontynentalnego (Rzeszutko-Piotrowska, 2014, s. 51–62). Konsekwencją takich zdarzeń było przekazanie prawa do podjęcia decyzji dotyczącej spornego Grzbietu Łomonosowa w ręce Komisji ds. Granic Szelfu Kontynentalnego ONZ, do której kompetencji należy, m.in. wyznaczanie zewnętrznej granicy szelfu (Kubiak, 2009, s. 178–180). Od lata 2008 r. Rosja przystąpiła do systematycznego zwiększania swojej obecności w Arktyce poprzez: ćwiczenia i patrole Floty Północnej, przygotowania do rozbudowy baz i portów arktycznych, rozbudowę infrastruktury (Dąbrowski, 2018), powiększenie i tak już największej na świecie floty lodołamaczy o nowe jednostki z napędem atomowym (Trusewicz, 2018; Sputnik, 2018a)⁶.

⁶ Obecnie Rosja ma największą flotę lodołamaczy na świecie: 5 atomowych i 39 z napędem dieslowo-elektrycznym. Flota statków z reaktorami jądrowymi pozwala na wykorzystanie przez statki Północnego Szlaku Morskiego (Północnej Drogi Morskiej). Co roku arktycznymi morzami Rosji przepływa 1,2 mln ton towarów. Rosyjski wicepremier Dmitrij Rogozin powiedział w jednym z udzielonych rosyjskim mediom

W 2008 r. prezydent FR Dmitrij Miedwiediew podpisał strategię dotyczącą Dalekiej Północy, która zakłada, że do 2020 r. Arktyka stanie się dla FR kluczowym terenem eksploatacji złóż mineralnych. Z dokumentu pt. *Podstawy polityki państwowej Federacji Rosyjskiej w Arktyce na okres do 2020 roku i w dalszej perspektywie* wynika, że Rosja posiada żywotne interesy w Arktyce tak geopolityczne, jak i naukowe oraz gospodarcze (RG, 2008). Dokument ten podkreśla znaczenie tego regionu dla gospodarki FR i wskazuje na produkcję energii i transport morski jako główne źródła energii. Podkreśla konieczność konsolidacji wysiłków państwa, sił zbrojnych i społeczeństwa w celu osiągnięcia zamierzonych celów i utrzymania przez Rosję silnej pozycji w regionie (RG, 2008). We wspomnianym dokumencie oraz w przyjętej w 2009 r. i stale aktualizowanej *Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Federacji Rosyjskiej do 2020 roku* za podstawowe interesy FR uznano (Zakonprost, 2018): przekształcenie Arktyki w bazę zasobów, utrzymanie w regionie pokoju i współpracy, zachowanie unikalnego ekosystemu (monitorowanie zanieczyszczeń, odbudowa środowiska naturalnego, zachowanie różnorodności flory i fauny), umożliwienie korzystania z PDM, co doprowadzi do rozwoju transportu i komunikacji oraz związanej z nią infrastruktury. Za najważniejsze cele i priorytety uznano konieczność intensyfikacji rozwoju społeczno-gospodarczego na drodze poszerzania bazy arktycznych zasobów (węglowodory, łowiska ryb, surowce strategiczne), ochronę granicy państwowej w Arktyce i zapewnienie jej bezpieczeństwa celem zwalczania takich zagrożeń, jak: terroryzm, przemyt, nielegalna migracja itp. Ponadto dokument podkreślał konieczność prowadzenia badań naukowych w Arktyce w duchu międzynarodowej współpracy oraz kontynuowanie tej współpracy także w innych aspektach na podstawie umów i porozumień międzynarodowych, których Rosja jest stroną. W ramach poszerzania kooperacji międzynarodowej uznano także za konieczne wzmocnienie stosunków z innymi państwami w ramach organizacji regionalnych, takich jak Rada Arktyczna oraz Euro-Arktyczna Rada Morza

wywiadów, że trzy najnowsze rosyjskie lodołamacze o napędzie atomowym typu *Lider* zostaną zbudowane w latach 2023–2025. Dołączą one do trzech lodołamaczy obecnej generacji — *Arktyka*, *Urał* i *Sibir* — które zostaną oddane do użytku w latach 2019–2021 i razem będą mogły *całkowicie zapewnić całoroczną żeglugę lodową od Półwyspu Jamalskiego w kierunku Zachodu*. W celu rozpoczęcia budowy lodołamaczy nowej generacji Rosja modernizuje fabrykę *Zwieszda* w mieście Bolszoi Kamień na Dalekim Wschodzie, leżącym nad Zalewem Ussuryjskim. Oprócz nowoczesnych nabrzeży i urządzeń portowych ma tam powstać także, m. in. suchy dok o wymiarach: 484 m długości i 114 m szerokości. W miarę wprowadzania do służby nowych okrętów starsze jednostki są wycofywane i złomowane.

Barentsa, podkreślono konieczność współpracy międzyparlamentarnej na linii Rosja – Unia Europejska oraz uznano za konieczne zwiększenie udziału rosyjskich instytucji państwowych i organizacji społecznych na forach międzynarodowych, zajmujących się sprawami związanymi z regionem Arktyki (RG, 2008; Zakonprost, 2018). Za dokumentami i deklaracjami idą w parze bardzo konkretne działania. Jak wykazują m.in. eksperci z Biura Bezpieczeństwa Narodowego, Rosjanie podjęli w toku ostatniej dekady szereg działań zmierzających do umocnienia pozycji swojego państwa w Arktyce. Spośród nich do najważniejszych należą:

- powołanie nowego organu państwowego (grupa elastycznego reagowania), który odpowiada za koordynację działalności ministerstw i resortów, władz regionów i biznesu w Arktyce;
- zatwierdzenie *Państwowego programu społeczno-gospodarczego rozwoju strefy arktycznej Federacji Rosyjskiej do 2020 r.*, uzupełniającego obowiązujące *Podstawy polityki Federacji Rosyjskiej w Arktyce na okres do 2020 r. i w dalszej perspektywie*;
- zainicjowanie i kontynuowanie szeroko zakrojonych prac modernizacyjnych Przejścia Północno-Wschodniego;
- dokonanie znajdującej się na ukończeniu restrukturyzacji sił zbrojnych;
- uruchomienie Regionalnego Centrum Ekologicznego, którego zadaniem jest monitoring ekologiczny i kontrola przestrzegania prawa o ochronie przyrody, zarówno w miejscu stacjonowania floty, jak i na lądzie, rozpoczęcie porządkowania wysypisk wysokotoksycznych odpadów, przystąpienie do budowy zakładów utylizacji;
- zorganizowanie wypraw badawczych w kierunku Bieguna Północnego, których wyniki stały się podstawą do złożenia następnego wniosku do Komisji ONZ ds. Granic Szelfu Kontynentalnego o rozszerzenie granic rosyjskiej strefy ekonomicznej (BBN, bd; Independent, 2018; Davyatkin, 2018a; Devyatkin, 2018b).

Uwieńczeniem badań prowadzonych przez Rosjan i ich starań o dominację w Arktyce było złożenie w 2015 r. do ONZ zrewidowanego wniosku o rozszerzenie swoich granic w Arktyce poprzez przyłączenie Grzbietu Łomonosowa, ciągnącego się w kierunku bieguna północnego (według rosyjskich badań jest on przedłużeniem Syberii) i innych tworów będących przedłużeniem szelfu (Sputnik, 2018b)⁷. Prace w ONZ nad rosyjskim wnioskiem trwają nadal.

⁷ W 2001 r. Rosja zgłosiła swoje roszczenia do bogatego w zasoby odcinka szelfu obejmującego Grzbiet

Militaryzacja Arktyki – Siły Zbrojne Federacji Rosyjskiej i ich potencjał w regionie Arktyki jako środowisko działań militarnych

Daleka Północ jest specyficznym środowiskiem działań o charakterze militarnym, które wymaga zastosowania nie tylko odpowiedniej taktyki użycia wojsk, ale także posiadania odpowiednio dostosowanego sprzętu. Zimowo-arktyczny klimat jest niezwykle surowy, rzeźba terenu jest wysoce zróżnicowana, sieć drogowa jest bardzo rzadka, zaś gęstość zaludnienia – niewielka. Ponadto trudność operowania w regionie arktycznym pogłębia fakt, że teren ten nie jest niezmienny w tym samym czasie. Różne obszary w różnych porach roku mogą mieć zupełnie odmienną przekraczalność, różne warunki maskowania, zapewnianej obserwacji, rozbudowy inżynieryjnej (Dąbrowski, 2018). W różnych porach roku orientowanie się terenie może być względnie proste lub też znacznie utrudnione. Często występują burze śnieżne, silne wiatry i oczywiście bardzo niska temperatura. I choć dzisiaj wojsko jest zdolne do prowadzenia działań o każdej porze dnia i roku, to wyżej wymienione uwarunkowania w zasadniczy sposób wpływają na zmiany taktyczne obszaru działań militarnych. Czynnikiem w pierwszej kolejności je kształtującymi są oczywiście niskie temperatury i duże opady śniegu. Niskie temperatury (zimą nawet do -60°C i więcej), w połączeniu z kwestią długości trwania dnia i nocy, w znaczny sposób wpływają na zdolności człowieka do działania. Wpływ na to ma także stosowanie specjalistycznego ubioru, który zmniejsza ruchliwość żołnierza i choć zabezpiecza go przed wpływem klimatu, to jego noszenie ogranicza ruchy i jest bardziej męczące (Dąbrowski, 2018).

Pokrywa śnieżna w Arktyce jest gruba, przez co bardzo trudno pokonać ją za pomocą pojazdów kołowych. Burze śnieżne maskują jedne obiekty i demaskują inne. Śnieg pokrywa zagłębienia terenowe, jeziora i drogi, ale zarazem, przy dobrej pogodzie, dobrze widoczne są na nim ślady przemarszu wojsk lub miejsca ich rozmieszczenia. Twardy śnieg można też wykorzystać do budowy obiektów ochronnych, ukryć, ścian maskujących, a nawet elementów infrastruktury obronnej (fortyfikacji polowych, zapór, celów i obiektów pozorowanych itp.).

Łomonosowa i Grzbiet Mendelejewa, ale jej wniosek został odrzucony w związku z niedostateczną ilością informacji geologicznej. Podjęto zatem nowe wyprawy na biegun północny, rozpoczęto też geologiczno-geofizyczne badania w Północnym Oceanie Lodowatym w celu udowodnienia, że Grzbiet Łomonosowa i Grzbiet Mendelejewa stanowią przedłużenie kontynentu. Wspomniane przedsięwzięcia, a także pomiary batymetryczne, zajęły ponad dziesięć lat.

Specyfika Arktyki sprawia, że jest to teren szczególnie trudny dla funkcjonowania wszelkich pojazdów mechanicznych i sprzętu (np. pojazdów lądowych, statków powietrznych, okrętów). Ich stan techniczny szybciej ulega degradacji. W czasie silnych mrozów metal staje się bardziej kruchy, gęstnieją smary, a elastyczność materiałów gumowych i plastycznych poważnie się obniża. Dodatkowo eksploatacja różnych źródeł zasilania, mechanizmów hydraulicznych i olejowych też spada (Dąbrowski, 2018). Konieczne jest częste wykonywanie rozmaitych przeglądów, napraw i konserwacji, co dodatkowo obciąża system zabezpieczenia techniczno-logistycznego.

Struktury organizacyjne i wyposażenie jednostek SZFR w Arktyce

Rosyjskie jednostki wojskowe stacjonujące w Arktyce podporządkowane są Połączonemu Dowództwu Strategicznemu Północ – PDSP (ros. *Объединенное стратегическое командование Север*; ang. *Combined Strategic Command North*). Zostało ono utworzone 15 grudnia 2014 r. w oparciu w znacznej mierze o potencjał bojowy Floty Północnej⁸ (dalej: FP) i w Siłach Zbrojnych Federacji Rosyjskiej jest to struktura odpowiadająca pod względem kompetencyjnym Okręgowi Wojskowemu (Gawęda, 2018, s. 52). Dowództwo to jest odpowiedzialne za obronę północnej flanki FR, w tym wszystkich rosyjskich wysp na Oceanie Arktycznym, na ogromnym obszarze ciągnącym się od Murmańska aż po Czukotkę. W skład PDSP wchodzi: komponent morski (nawodny i podwodny), lotnictwo morskie, piechota morska, wojska obrony wybrzeża i obrona przeciwlotnicza (Gawęda, 2018, s. 52). Trzon sił PDSP tworzą związki taktyczne, oddziały i pododdziały Floty Północnej: dowództwo FP oraz jednostki okrętów nawodnych i podwodnych, lotnictwa morskiego, brygada nadbrzeżnej obrony raketowej, pododdział WRE, punkt łączności, oddział rozpoznania specjalnego, oddziały przeciwdywersyjne, jednostki zabezpieczenia i wsparcia itp. (Milkavkaz, 2017a). Komponent lotniczy stanowi 45. Armia Sił Powietrznych i Obrony Przeciwlotniczej Floty Północnej. Trzon jej sił stanowią: 1 dywizja OPL (3 pułki OPL, 2 pułki radiotechniczne), 1 samodzielny pułk OPL, 1 pułk lotniczy, sztab, jednostki zabezpieczenia i wsparcia. Komponent ten uzupełnia Lotnictwo Morskie FP w składzie: 2 pułków morskiego lotnictwa pokładowego (przeznaczonych zarówno do operowania z pokładu

⁸ Jego oparcie na strukturach FP uzasadniono tym, że Arktyka jest obszarem oceanicznym, toteż marynarka wojenna powinna przejąć główną rolę. Nie bez znaczenia był, również wzięty pod uwagę, potencjał bojowy FP.

lotnikowca *Admirał Kuzniecowa*, jak i częściowo operujących z lądowych baz) oraz bazy lotniczej (odpowiednik brygady lotnictwa – 3 grupy lotnicze, różne typy samolotów i śmigłowców) (Milkavkaz, 2017a). Komponent lądowy PDSP to przede wszystkim 14. Korpus Armijny (sformowany w kwietniu 2017 r.), w skład którego wchodzi Sztab oraz 80. i 200. Samodzielne Brygady Zmechanizowane. Siły te uzupełniają wojska obrony brzegowej FP: 61. Brygada Piechoty Morskiej, 536. Samodzielna Nadbrzeżna Brygada Artylerii Rakietowej, kilka mniejszych jednostek wielkości batalionu i kompanii (łączności, ochrony, WRE, Specnazu) oraz 3805. Baza Kompleksowego Zabezpieczenia Materiałowo-Technicznego.

Wraz z rozbudową potencjału militarnego realizowana jest też intensywne rozbudowa infrastruktury (lotniska, bazy wojskowe, magazyny itp.). Ilustruje to rysunek 2.

Rysunek 2. Rosyjska obecność w Arktyce i arktyczne spory terytorialne.

Źródło: Nieczypor, 2017.

Odtwarzane są obiekty z okresu zimnowojennego i od podstaw budowane zupełnie nowe (Gawęda, 2018, s. 52–53; Śliwa, 2015, s. 44–56). Przykładowo tylko w latach 2014–2015 Federalna Agencja Budownictwa Specjalnego rozpoczęła rozbudowywanie infrastruktury w 6 regionach Arktyki: na Ziemi Aleksandry (wyspa w archipelagu Ziemia Franciszka Józefa na Morzu Barentsa), na Nowej Ziemi (lotnisko i baza w miejscowości Rogaczewo na jednej z wysp wymienionego archipelagu), na Wyspie Średniej (na Oceanie Arktycznym), na przylądku Otto Szmida (wybrzeże Morza Czukockiego), na Wyspie Wrangla (Ocean Arktyczny) oraz na Wyspie Kotielnyj (największa z Wysp Nowosyberyjskich) (Gawęda, 2018, s. 52–53; Śliwa, 2015, s. 44–56)⁹. Zasadniczym celem FR jest zbudowanie kompleksu odpowiednio wyposażonych baz wojskowych dla poszczególnych rodzajów sił zbrojnych, ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb sił morskich, zwłaszcza floty atomowych okrętów podwodnych i lodołamaczy, co ma pozwolić patrolować i skutecznie zabezpieczać wody arktyczne (Gawęda, 2018, s. 52–53; Śliwa, 2015, s. 44–56)¹⁰. Poniżej zostaną omówione bliżej poszczególne komponenty PDSP.

Flota Północna (FP), jako nowoczesna formacja, została oficjalnie ustanowiona w 1933 r. Jej Kwatera Główna znajduje się w Siewieromorsku, a liczne bazy oraz większość jednostek mieszczą się w Murmańsku i w jego rejonie. FP jest główną siłą morską i najważniejszą flotą Marynarki Wojennej Federacji Rosyjskiej (dalej: MWFR), stanowi jej najlepiej wyposażony oraz najsilniejszy związek taktyczny. O jej sile stanowią zwłaszcza nowoczesne okręty podwodne o napędzie atomowym i konwencjonalnym. Okręty FP stacjonują w niezamarzających zatokach w rejonach baz morskich: Siewieromorsk, Polarnyj, Nerpicha, Gadżyjewo, Widajewo, Murmańsk i Siewierodwińsk (Russianships, 2018a). Skład osobowy Floty Północnej liczy ok. 80 tys. ludzi. Posiada ona 81 okrętów wojennych i kilkadziesiąt okrętów zabezpieczenia i wsparcia (Dąbrowski, 2018; Russianships, 2018a). Do zasadniczych zadań Floty Północnej należą: utrzymywanie w stałej gotowości morskich strategicznych sił jądrowych jako elementu odstraszania nuklearnego, ochrona strefy ekonomicznej oraz obszarów działalności przemysłowej, zwalczanie nielegalnych przedsięwzięć produkcyjnych

⁹ Planowana jest np. budowa lub rewitalizacja co najmniej 13 lotnisk oraz całej sieci baz radiolokacyjnych i naprowadzania lotnictwa (co najmniej 10 stanowisk). Obecnie część baz uzyskało już pełną operacyjność.

¹⁰ Budowane lotniska w znacznej części przystosowane są nie tylko dla samolotów wielozadaniowych, myśliwskich, lotnictwa morskiego czy śmigłowców, ale także dla dużych maszyn transportowych (np. takich jak An-72, a w niektórych wypadkach nawet Il-76), co umożliwi w przyszłości szybki i sprawny przerzut wojsk.

i wydobywczych, zapewnienie bezpieczeństwa żeglugi, a także wykonywania innych zadań związanych z wspieraniem polityki państwa (Russianships, 2018b).

Tabela 1. Okręty wojenne Floty Północnej w zestawieniu sumarycznym.

Okręty Floty Północnej	
Typ okrętu	Ilość
<i>Okręty podwodne</i>	
okręt podwodny o napędzie atomowym uzbrojony w pociski balistyczne	8
okręt podwodny o napędzie atomowym uzbrojony w pociski manewrujące	4
wielozadaniowy okręt podwodny o napędzie atomowym	13
okręt podwodny do zadań specjalnych i ratownictwa o napędzie atomowym	2
okręt do zadań specjalnych i badań o napędzie konwencjonalnym	1
wielozadaniowy okręt podwodny o napędzie konwencjonalnym	6
Razem	34
<i>Okręty nawodne</i>	
Lotniskowiec	1
ciężki krążownik rakietowy o napędzie atomowym	2
krążownik rakietowy	1
niszczyciel rakietowy ZOP	5
niszczyciel rakietowy	1
mały okręt ZOP	6
korweta rakietowa	2
Kanonierka	3
trałowiec oceaniczny	3
trałowiec bazowy	6
trałowiec przybrzeżny	1
okręt desantowy	5
barka desantowa	4
Razem	40
<i>Okręty logistyczne i wsparcia</i>	
Razem	ponad 20

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: The Military Balance 2018, s. 218; Russianships, 2018b; Milkavkaz, 2017b.

Flota Północna jest systematycznie wzmacniana, zaś struktura organizacyjna jest bardzo rozbudowana i składa się z wielu związków taktycznych, oddziałów i pododdziałów (sił morskich, lądowych, lotnictwa morskiego, rozmaitych jednostek wsparcia i zabezpieczenia) (Milkavkaz, 2017a; 2017b). Wzmacnianie FP odbywa się mimo słabnącej kondycji rosyjskiej gospodarki. Według założeń wynikających z programu reform SZFR jej stan posiadania do 2020 r. ma zwiększyć się o ponad 40 okrętów. Kontynuowane są także rewitalizacja i unowocześnianie, nadających się jeszcze do służby, starszych jednostek pływających (np. modernizowane są krążowniki). Priorytetem jest wprowadzenie do służby nowych, atomowych okrętów podwodnych, wyposażonych w pociski balistyczne Projektu 955 *Borej*¹¹, a także okrętów wyposażonych w pociski manewrujące Projektu 855 *Jasień* oraz konwencjonalnych okrętów podwodnych Projektu 677 *Łada*. Ponadto trwają prace nad nowymi niszczycielami, fregatami klasy *Gorszkow*, *Kriwak IV*, korwetami klasy *Strieguszczyj* oraz okrętami desantowymi.

Flota Północna prowadzi co roku szereg intensywnych ćwiczeń z użyciem szerokiego spektrum sił i środków w regionie arktycznym, stale zaznaczając swoją obecność. Bierze w nich udział nawet kilkadziesiąt okrętów. Wykonywane są m.in. takie zadania, jak prowadzenie wojny minowej czy zwalczanie wrogich sił nawodnych i podwodnych z użyciem zarówno okrętów, jak i lotnictwa oraz baterii lądowych wyposażonych w przeciwokrętowe pociski manewrujące (Bał, Bastion). Prowadzi się także coraz częściej ćwiczenia mające charakter działań połączonych. Duże manewry organizowane są z udziałem różnorodnych komponentów federalnych sił zbrojnych i z udziałem komponentów z innych resortów siłowych. Przykładowo w 2015 r. w ćwiczeniach wzięły udział zarówno siły morskie i lotnictwo FP, pododdziały z 80. SBZ, pododdziały wojsk powietrznodesantowych, pododdziały specjalnego przeznaczenia, a także pododdziały Ministerstwa ds. Sytuacji Nadzwyczajnych, policji i innych formacji. W toku takich manewrów organizuje się przeprowadzenie desantów ludzi i sprzętu (częstokroć połączonych – desant morski wspierany jest przez lotniczy), przewóz jednostek różnymi sposobami (na pokładach okrętów, samolotami, śmigłowcami), elastyczne reagowanie, obronę przeciwdywersyjną i wzmacnianie zagrożonych aktywnością wroga obszarów (Gawęda, 2018, s. 54). Istotny jest tu udział jednostek

¹¹ Okręty te są przeznaczone do przenoszenia rosyjskich trzystopniowych pocisków balistycznych (ang. *Submarine Launched Ballistic Missile*, SLBM) na paliwo stałe typu R-30 Buława (kod NATO: SS-NX-30), które specjalnie dla nich zostały zaprojektowane.

specjalnych (Specnaz) i powietrznodesantowych (WDW) przygotowanych do operowania w trudnych warunkach. W chwili obecnej Rosjanie mogą sprawnie przetrzucać całe grupy taktyczne wojsk powietrznodesantowych wraz z ciężkim sprzętem i zapasami. Sytuację w tym względzie systematycznie poprawia stale rozbudowywana sieć lotnisk, ale trzeba mieć na uwadze, że spadochroniarze mają możliwość wylądowania w każdym momencie prowadzonej operacji militarnej w dowolnym punkcie strefy arktycznej (Gawęda, 2018, s. 56–57). 45. Armia Sił Powietrznych i Obrony Powietrznej (dalej: 45. ASPiOP) wraz z Lotnictwem Morskim FP stanowią komponent lotniczy tej floty o znaczeniu istotnym zarówno dla niej, jak i obrony przeciwlotniczej oraz przeciwrakietowej najdalej na północ wysuniętych obszarów FR. Na wyposażeniu tych sił znajdują się liczne jednostki lotnicze posiadające różnorodny sprzęt. Samoloty myśliwskie i wielozadaniowe (Mig-29, Mig-31, Su-33), bombowe (Su-24, Su-34), szturmowe (Su-25), morskie ZOP¹² (Tu-142) oraz transportowe (An-24, An-26, An-72, An-12, An-140-100), a także śmigłowce ZOP typu Ka-27 (Milkavkaz, 2017b). Tak szerokie spektrum użytkowanych maszyn sprawia, że siły lotnicze FP mogą wykonywać różnorodne zadania, takie jak: ochrona przestrzeni powietrznej, wpieranie sił morskich i lądowych, transport lotniczy, patrolowanie rejonu Arktyki, zwalczanie okrętów nawodnych i podwodnych itp. 45. ASPiOP ma także rozbudowany komponent przeciwlotniczy z uwzględnieniem zdolności przeciwrakietowych. W jej dyspozycji znajduje się rozbudowana sieć stanowisk radiolokacyjnych, posiada także mobilne zestawy radiolokacyjne i WRE. Na wyposażeniu jej oddziałów przeciwlotniczych znajdują się nowe i zmodernizowane systemy przeciwlotnicze (S-300, S-400, Pancyr, Tunguska) o dość znacznym potencjale, umożliwiającym przy współdziałaniu lotnictwa kontrolowanie znacznych obszarów przestrzeni powietrznej Dalekiej Północy (Milkavkaz, 2017b). Duże znaczenie ma możliwość wykorzystania potencjału 45. ASPiOP i Lotnictwa Morskiego FP w połączeniu z potencjałem sił morskich Floty Północnej w ramach strategii antydostępowej, określanej jako *Anti Acces Area Denial*, lub w skrócie A2/AD. Sprowadza się ona w znacznej mierze do dużego nasycenia danego obszaru jednostkami mogącymi oddziaływać na wroga za pomocą pocisków rakietowych, czy to taktycznych manewrujących, czy to przeciwokrętowych, czy też przeciwlotniczych. Prowadzi to do tworzenia tzw. „bąbli/stref antydostępowych”, trudnych do pokonania

¹² ZOP – Zwalczanie Okrętów Podwodnych.

dla niedysponującego odpowiednim potencjałem militarno-technologicznym przeciwnika. Komponent lądowy, podlegający PDSP, ma także istotne znaczenie w rosyjskich planach militaryzacji Arktyki. Jego żołnierze są i będą na Dalekiej Północy stale obecni. Skład tych jednostek przedstawia się następująco (Milkavkaz, 2017b):

I. Wojska Brzegowe FP:

- 61. Samodzielna Kirkeneska Brygada Piechoty Morskiej (Sputnik);
- 536. Samodzielna Nadbrzeżna Brygada Artylerii Raketowej (Śnieżnogorsk, Olenija Gora);
- 186. Samodzielne Centrum Walki Radioelektronicznej (Siewieromorsk);
- 516. Centrum (Węzeł) Łączności (Siewieromorsk);
- 58. samodzielna kompania ochrony (Gadżyjewe);
- 420. Centrum Rozpoznania Specjalnego Przeznaczenia Floty Północnej (Zwierosowchoz);
- 3805. Baza Kompleksowego Zabezpieczenia Materiałowo-Technicznego (Gadżyjewe, Okolnaja).

II. Wojska Arktyczne FP:

- 14 KA:
 - Sztab (Murmańsk);
 - 200. Samodzielna Brygada Zmotoryzowana (Pieczenga);
 - 80. Samodzielna Arktyczna Brygada Zmotoryzowana (Ałakurti);
- 99. Grupa Taktyczna (archipelag Wyspy Nowosybirskie, wyspa Kotielnyj);
- Grupa Taktyczna (archipelag Nowa Ziemia, m. Rogaczewo);
- Grupa Taktyczna (archipelag Ziemia Franciszka Józefa, wyspa Ziemia Aleksandry);
- Grupa Taktyczna (archipelag Ziemia Północna, Wyspa Północna).

Ponieważ trzon tych sił stanowią 2 brygady piechoty zmechanizowanej i brygada piechoty morskiej, poniżej zostaną one omówione nieco szerzej.

80. Samodzielna Brygada (Arktyczna) powstała na przełomie 2014/2015 r. i wchodzi w skład sił nadbrzeżnych Floty Północnej. Jej zadaniem jest zapewnianie kontroli nad obszarem ciągnącym się od Murmańska do Wysp Nowosybirskich. Jej macierzystym garnizonem jest Ałakurti, gdzie na potrzeby tej jednostki zbudowano miasteczko wojskowe z niezależnym źródłem zasilania i kompleksem poligonowym. Brygada ćwiczy w terenie podbiegunowym, na rosyjskich wyspach

arktycznych i na półwyspie Tajmyr. W jej skład wchodzi: dowództwo, 3 bataliony zmotoryzowane, batalion czołgów, batalion rozpoznawczy, dywizjon haubic samobieżnych, batalion przeciwlotniczy, batalion inżynieryjno-saperski, batalion łączności, batalion remontowy, batalion zabezpieczenia materiałowego, kompania snajperów, kompania bezałogowców (UAV), kompania obrony ABC, kompania WRE, kompania dowodzenia, kompania medyczna (Gawęda, 2018, s. 54–55)¹³.

200. Brygada Zmechanizowana (Arktyczna) powstała w grudniu 1997 r., a od 2012 r. należy do wojsk brzegowych FP. Sztab jednostki mieści się w mieście Pieczenga, 10 km od granicy rosyjsko-norweskiej, zaś oddziały rozlokowane są w okolicy Luostari. Obecnie do zadań 200. Brygady należą operacje lądowe prowadzone w północnej części Europy (Skandynawia, Arktyka) na korzyść FP. Brygada ta jest obecnie transformowana w jednostkę arktyczną, zdolną do działań w regionie polarnym. Prowadzi ona liczne ćwiczenia na docelowych obszarach działania, zaś wydzielone z jej składu pododdziały brały udział w walkach o Donbas. Pod względem struktury organizacyjnej omawiany związek taktyczny jest zorganizowany tak samo jak 80. Brygada, różniąc się jedynie numeracją jednostek (Gawęda, 2018, s. 55)¹⁴.

61. Kirkeneska Brygada Piechoty Morskiej Floty Północnej powstała na bazie 61. Pułku PM w listopadzie 2014 r. Miejszem jej stacjonowania jest miejscowość Sputnik w rejonie pieczeńskim (obwód murmański). Brygada jest przystosowana do działań w regionie Arktyki, w tym z pokładów okrętów desantowych, a ponieważ jest uznawana za jednostkę o dużej wartości bojowej, jest też wykorzystywana w innych regionach (brała udział w 2 wojnach czeczeńskich i w wojnie o Donbas

¹³ Brygada jest dobrze wyposażona do operowania w śnieżnych, bezkresnych obszarach Arktyki. Trzon jej środków transportowych stanowią uniwersalne ciągniki gaśnicowe MT-LBWMK, transportery przegubowe DT-10 i DT-30, gaśnicowe wszędołazy TM-140 A i kołowe pojazdy 6x6 TREKOL-39294, 2-członowe wszędołazy TTM-4902PS-10, skutery śnieżne AS-1, małe poduszki. Ciężarówki Ural i Kamaz. Wszystkie wymienione pojazdy są przystosowane do operowania w temperaturze do -50°C. Brygada posiada także odpowiednio przystosowany „klasyczny” sprzęt ciężki, taki jak: czołgi T-72B3, haubice 2S1 kal. 122 mm i 2s3 kal. 152 mm, przeciwlotnicze systemy artyleryjsko-rakietowe Pancyr, wyrzutnie ppk, moździerz 2B14 i bezałogowce Orłan-10.

¹⁴ W chwili obecnej jest to jednostka tylko częściowo przystosowana do działań w Arktyce. Ma na uzbrojeniu dużo sprzętu typowego dla klasycznej BZ, jak np. czołgi T-72B3, haubice 2S1 kal. 122 mm i 2S3 kal. 152 mm, wyrzutnie BM-21 Grad, systemy przeciwlotnicze, moździerz, wyrzutnie ppk i in. O ile inne brygady zmechanizowane używają kołowych transporterów opancerzonych (KTO) BTR-80/82 i bojowych wozów piechoty (BWP) BMP-2/BMP-3, o tyle ta jednostka szeroko wykorzystuje najrozmaitsze wersje popularnych ciągników uniwersalnych MTLB (MT-LB, MT-LBT, MT-LBWMK). Ciężka batalionowa grupa bojowa 200. Brygady wraz z czołgami T-72B3 brała udział w wojnie w na wschodzie Ukrainy (Donbas).

oraz w rosyjskiej interwencji w Syrii). Brygada może szybko zostać rozwinięta w dowolnym punkcie Morza Arktycznego, np. na wyspie Kotielnyj, aby wzmocnić obronę stacjonującej tam 99. Grupy Taktycznej. W skład jednostki wchodzi: dowództwo, 4 bataliony piechoty morskiej (w tym 2 skadrowane), batalion rozpoznawczo-desantowy, 2 dywizjony artylerii samobieźnej, mieszany dywizjon przeciwlotniczy (artyleryjsko-rakietowy), batalion inżynieryjny i szpital polowy (Gawęda, 2018, s. 56)¹⁵. SZFR posiadają wiele różnorodnych specjalistycznych pojazdów zdolnych do operowania w bardzo trudnych warunkach, co w walce lądowej teoretycznie może dawać im pewną przewagę (mobilność, siła rażenia)¹⁶. Spośród pozostałych państw arktycznych największe możliwości militarnego zaangażowania w regionie mają Stany Zjednoczone. Mają one zarówno charakter ekonomiczny, jak i polityczno-militarny. 1. Brygadowa Grupa Bojowa 25. Dywizji Piechoty (1st Stryker Brigade Combat Team (SBCT)/25th Infantry Division), wyposażona w KTO Stryker, operuje z bazy US Army Forth Wainwright na Alasce, zaś jej żołnierze są szkoleni do operowania w trudnych warunkach arktycznych, mając odpowiednie wyposażenie oraz częściowo dostosowany, specjalistyczny sprzęt. Jednakże warto zwrócić uwagę na fakt, że pomimo odpowiedniego przeszkolenia i wyekwipowania żołnierzy, jak zauważa M. Dąbrowski, *zasadniczy sprzęt, taki jak KTO Stryker, czy haubice holowane M777 kal. 155 mm, nie są dedykowane do prowadzenia działań na trudnych obszarach pokrytych lodem i śniegiem. Zauważalny jest zwłaszcza brak odpowiedniej artylerii samobieźnej, systemów wyrzutni rakietowych, czy przeciwlotniczych*

¹⁵ Podstawowymi środkami transportu i walki brygady są transportery MT-LB (różne wersje) i BTR-80. Artyleria to zestawy Nona-SWK i 2S3, zaś systemy przeciwlotnicze to 2S6 Tunguska i Striela-10. Wyposażenie jednostek arktycznych stanowi zarówno odpowiednio zmodernizowany sprzęt „klasyczny” (T-72, T-80, BTR-80/82, BMP-2/-3, 2S1, 2S3, Pancyr, itd.), przystosowany do operowania w ekstremalnie niskich temperaturach, jak i nowe konstrukcje projektowane i wdrażane od podstaw. Są to np. śmigłowce Mi-8AMTSz-WA, czy arktyczne wersje systemów przeciwlotniczych, rozmaite skutery śnieżne, motocykle 4x4, różne typy wszędolazów (np. przegubowe DT-10, DT-30; gąsienicowe TM-140A; kołowe TREKOL-39294, 2-członowe TTM-4902PPS-10).

¹⁶ Przykładowo wszystkie omawiane jednostki przezbrajają się stopniowo w 2- i 3-modułowe wszędolazy, które w istotny sposób przyczyniają się do zwiększenia możliwości operacyjnych jednostek działających w strefie arktycznej. Sprzęt ten zachowuje mobilność w wysokim śniegu i na pokrywach lodowych. Sprzęt arktyczny Rosjanie testują w toku prowadzonych systematycznie prób eksploatacyjnych prowadzonych w Arktyce. Tego typu ekspedycje są także świetnymi sprawdzianami logistycznymi (np. testuje się arktyczną odzież załóg, specjalne paliwo na warunki arktyczne, zapasy żywności, mundury, gogle noktowizyjne, kontenery, namioty, środki uzdatniania wody i inne wyposażenie). Doświadczenia z podobnych wypraw wpływają również na opracowanie taktyki poruszania się w terenie o różnym rodzaju podłoża pojazdów zarówno samodzielnie, jak i w składzie kolumn itd.

(2018). W podobny sposób przedstawia się sytuacja w przypadku 4. Brygadowej Powietrznodesantowej Grupy Bojowej 25. DP (4th Brigade Combat Team (Airborne)/25th Infantry Division), która z kolei ze względu na swój charakter, jest typową brygadą lekkiej piechoty. Coraz aktywniej w Arktyce zaznacza swoją obecność także U. S. Navy. Są tam realizowane cyklicznie ćwiczenia *Ice Exercise*, których zadaniem jest przygotowanie sił morskich, a w szczególności okrętów podwodnych do prowadzenia działań na wodach bieguna północnego. Jednakże wyraźną słabością strony amerykańskiej jest posiadanie jedynie 6 lodolamaczy, w tym tylko 3 większych. W tym wypadku Rosjanie mają zdecydowaną przewagę. Pamiętać jednak należy, że siły amerykańskie mogą liczyć na potężne wsparcie lotnictwa wojskowego różnych branż Sił Zbrojnych USA, które może ze względu na swój ogromny potencjał odegrać decydującą rolę. W połączeniu z komponentami lotniczymi innych państw NATO znaczenie tego potencjału wzrasta jeszcze bardziej. To dlatego Rosjanie starają się rozwinąć nad Arktyką swój „parasol przeciwlotniczy”, rozbudowując sieć stacji radiolokacyjnych, lotnisk i przystosowując różne zestawy przeciwlotnicze (np. Pacnyr, Buk, Tunguska, S-300, S-400) do operowania w trudnych warunkach. Warto dodać, że swoją obecność w Arktyce stopniowo zaznaczają także Norwegia i Kanada (rozbudowa baz, pozyskiwanie sprzętu – np. morskich patrolowców zdolnych do operowania w trudnych warunkach, patrole sił powietrznych, flot morskich i lotnictwa morskiego itp.). Czynią tak również Siły Zbrojne Wielkiej Brytanii.

Obecnie, jak wynika z analizy możliwych do użycia w omawianym regionie sił i środków, żadne z państw arktycznych, oprócz USA, nie dysponuje potencjałem militarnym zdolnym do ewentualnego samodzielnego przeciwstawienia się Rosji. Jest to możliwe jedynie przy znacznym zaangażowaniu militarnej potęgi Stanów Zjednoczonych. Sojusznicy NATO coraz częściej organizują zatem manewry, mające uskutecznić wspólnie podejmowane działania. Z udziałem wojsk Norwegii prowadzone są ćwiczenia wojskowe, takie jak np. *Joint Viking 2017* czy *Cold Response*, mające je przygotować do połączonych operacji na Dalekiej Północy. W 2018 r. w Norwegii odbyły się także największe od czasu zakończenia zimnej wojny manewry NATO o kryptonimie *Trident Juncture*. Wzięło w nich udział ok. 50 tys. żołnierzy, 10 tys. pojazdów, 250 statków powietrznych oraz 65 okrętów. Były to siły ze wszystkich 29 państw NATO oraz dwóch państw, które w Sojuszu mają status partnerów – Szwecji i Finlandii (Lesicki, 2018). Ćwiczenia te potwierdziły wysoką interoperacyjność sił zbrojnych państw NATO – także

w ekstremalnych warunkach klimatycznych i w trudnym terenie. Według przedstawicieli Norweskich Sił Zbrojnych ćwiczenie testowało zdolność kraju do przyjmowania i obsługiwania dużej liczby żołnierzy oraz ilości materiałów i sprzętu wojskowego. Ponadto przetestowano całościową koncepcję obrony Norwegii. Rezultaty ćwiczeń okazały się pomyślne i potwierdziły zdolność sił zbrojnych państw NATO do kooperatywnego działania w zakresie szkolenia, obrony, odstraszenia i gotowości do szybkiej reakcji na każde potencjalne zagrożenie (NATO 2018a, NATO 2018b)¹⁷.

Podsumowanie

Obecnie nie ulega wątpliwości, jak wynika z treści niniejszego artykułu, że region arktyczny ogromnie zyskuje na znaczeniu geopolitycznym i geoeconomicznym. Jednocześnie przechodzi on daleko idące zmiany. Są to zmiany, które niosą zarówno szanse, takie jak np. rozwój handlu, turystyki, transportu międzynarodowego, jak i zagrożenia, czego wyraźnymi przykładami mogą być zanieczyszczenie i degradacja środowiska naturalnego, czy też spory międzynarodowe, podejmowane przez różne państwa, wynikające z ambicji politycznych państw „arktycznej piątki” i prób objęcia określonych obszarów swoim formalnym zwierzchnictwem. Jak słusznie zauważa J. Grzela, *„duch współpracy przeplata się tu z gotowością do konfrontacji [...] Kraje arktyczne akcentują znaczenie rozwiązywania sporów poprzez pogłębiona współpracę, co nie przeszkadza im, gdy mowa o podziale obszarów bogatych w surowce, używać retoryki rywalizacji”* (2012, s. 10). O ile dla niektórych państw większe znaczenie ma pozamilitarny, nietradycyjny charakter bezpieczeństwa, o tyle dla kluczowych graczy (USA, Rosja, Kanada) militaryzacja jest kluczowym dogmatem w Arktyce i to pomimo że większość problemów Arktyki ma charakter niewojskowy. W tej kwestii wiele atutów jest po stronie Federacji Rosyjskiej. Rosjanie coraz bardziej akcentują swoją obecność wojskową w Arktyce, co przyczynia się do przyśpieszenia regionalnego wyścigu zbrojeń, ponieważ inne państwa, zwłaszcza Stany Zjednoczone i Kanada, starają się systematycznie balansować skutki intensywnej rozbudowy potencjału rosyjskiego, której zasadniczym celem jest osiągnięcie przez Federację Rosyjską dominacji w celu zabezpieczenia swoich interesów

¹⁷ Warto dodać, że manewry były wnikliwie obserwowane przez stronę rosyjską, która demonstrowała też swoją obecność poprzez loty patrolowe samolotów i przejęcia okrętów.

w regionie (Śliwa, 2015, s. 40–41). Kanadyjskie samoloty wielozadaniowe CF-18 Hornet patrolują obszar Arktyki, demonstrując żywotne zainteresowanie Kanady tym regionem. Także USA podejmują rozmaite działania. Już od kilku lat w bazie lotniczej Eielson na Alasce stacjonują niewykrywalne myśliwce 5. generacji typu F-22 Raptor, które pozwalają na przechwytywanie bardzo aktywnych w tym rejonie samolotów rosyjskich. Do kwietnia 2020 r. mają tam być też rozmieszczone samoloty F-35 Joint Strike Fighter¹⁸. Amerykańskie dokumenty strategiczne, zarówno cywilne, jak *Narodowa strategia w Arktyce (National Strategy...*, 2013), jak i wojskowe: *Strategia Arktyczna i Arktyczna mapa drogowa Marynarki Wojennej USA 2014–2030* (Department of Defense 2013; DTIC, 2014), oraz podejmowane działania potwierdzają żywotne zainteresowanie Waszyngtonu tym regionem. Amerykańska Marynarka Wojenna dąży też do osiągnięcia do 2025 r., zgodnie z założeniami zawartymi w *Arktycznej mapie drogowej...*, pełnych zdolności do prowadzenia działań w Arktyce. Doświadczenia z Gruzji i Ukrainy każą wnioskować, że podobnie Federacja Rosyjska może pokusić się o rozwiązanie militarne. Najsilniejszym atutem militarnym Federacji jest oczywiście Flota Północna. Już w 2012 r. Krzysztof Kubiak, analizując jej potencjał, skonstatował, że *mimo rozlicznych trudności, jakie dotknęły marynarkę (w tym Flotę Północną)¹⁹ i inne rodzaje sił zbrojnych, współcześnie Federacja Rosyjska dysponuje za kołem podbiegunowym największym potencjałem militarnym ze wszystkich państw uczestniczących w arktycznej rozgrywce. I chociaż nie wydaje się, by argument militarny w poruszanych kwestiach miał się okazać decydujący, to jednak nie może on być lekceważony* (Śliwa, 2015, s. 41). Słowa te są w zasadzie aktualne po dziś dzień. W wymiarze czysto wojskowym, jak stwierdzono w raporcie Akademii Obrony Wielkiej Brytanii, to właśnie głównie dzięki Flocie Północnej Rosja jest siłą, która dominuje w regionie i wszystko wskazuje na to, że będzie nadal zwiększać swoje możliwości wojskowe w nadchodzącej dekadzie, tym bardziej że region ten ma duże znaczenie dla bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej. Oprócz wymienionych wcześniej w niniejszym artykule powodów dochodzi tu jeszcze fakt stacjonowania w tym rejonie rosyjskiej floty strategicznych okrętów podwodnych – jednego z elementów rosyjskiej triady strategicznej. Zdaniem brytyjskich ekspertów jest wysoce prawdopodobne, że jeżeli zaistnieje taka

¹⁸ Są to również samoloty wielozadaniowe 5. Generacji.

¹⁹ Przykładowo obecnie, wedle szacunkowych danych, gotowość okrętów Floty Północnej do prowadzenia operacji ocenia się na 40–70%.

potrzeba, Rosja może użyć potencjału militarnego, aby zachować swoją pozycję w regionie. Federacja Rosyjska, niezależnie od tego, czy wymagane będzie użycie „arktycznej pięści”, czy też relacje międzynarodowe utrzymają się w duchu bliskiej kooperacji, chce być przygotowana na każdy możliwy wariant rozwoju sytuacji w Arktyce.

Reformy struktur organizacyjnych, usprawnianie dowodzenia, łączności i logistyki, wprowadzanie do służby nowoczesnego sprzętu i uzbrojenia, to tylko niektóre elementy reformy SZFR, zapoczątkowanej po 2008 r. Dopasowując je do możliwości prowadzenia działań w duchu „wojny nowej generacji”, czynią z nich groźną i niebezpieczną siłę. Już w 2015 r. szef sztabu generalnego SZFR gen. Walerij Gierasimow, uważany za twórcę tej koncepcji, sygnalizował, że główny wysiłek Ministerstwa Obrony będzie się koncentrował na zwiększaniu potencjału militarnego sił zbrojnych, zaś *wiele uwagi poświęci się zgrupowaniom na Krymie, w Kaliningradzie i w Arktyce* (Bender, 2015). Wzmocnienie wyżej wymienionych doprowadzi do powstania stref antidostępowych, spod osłony których zgrupowania wojsk będą mogły prowadzić działania defensywne, ofensywne, ale także w zakresie strategiczno-operacyjnego odstraszenia²⁰. Utworzenie Połączonego Dowództwa Strategicznego Północ, stanowiące oczywistą realizację tych zapowiedzi, konsolidacja w oparciu o nie rozmaitych rodzajów sił zbrojnych i wojsk, są cennym „mnożnikiem potencjału militarnego” Rosji. Uważa się, że powołanie tego dowództwa może być bardzo korzystne dla Rosji w przyszłości, w sytuacji gdy zwiększą się możliwości żeglugi Przejściem Północno-Wschodnim. Wówczas będzie ono już dobrze przygotowane pod względem struktur, procedur, wyposażenia i obsady etatowej, niezbędnej do sprawowania kontroli nad tym szlakiem morskim. Ponadto samo przejście może także zostać wykorzystane do pogłębienia i ulepszenia współpracy związków operacyjnych FP i Floty Oceanu Spokojnego, co przynieść może benefity w postaci koordynowania i wspólnego prowadzenia operacji morskich, a to z kolei przyczyni się zarówno do wzrostu potencjału, znaczenia, jak i możliwości oddziaływania, obydwu flot. Ze strategicznego punktu widzenia rosyjskiej polityki arktycznej wzmocnienie obecności militarnej w Arktyce służy także przekierowywaniu rywalizacji Rosji

²⁰ Rozmieszczanie samolotów i systemów rakietowych dalekiego zasięgu (MiG-31, Tu-95, S-400) służy zarówno skuteczniejszej obronie tak rozległego obszaru, jak i daje możliwości oddziaływania strategicznego na rejon Arktyki oraz Europy Północnej i Ameryki Północnej.

z Zachodem na nowe tory. Wymusza rozdzielenie sił i środków, zwłaszcza przez państwa NATO, na rozbudowę ich własnego potencjału militarnego w regionie (tworzenie infrastruktury, wydzielanie jednostek wojskowych do jej obsadzenia, kosztowne opracowywanie specjalistycznego sprzętu itd.), co prowadzi do zmniejszenia presji militarnej Zachodu na innych kierunkach dla Rosji ważnych (Europa Wschodnia, Bliski Wschód).

Reasumując, z przytoczonych powyżej faktów jednoznacznie wynika, że Rosja traktuje region Arktyki priorytetowo. Bez wątplenia stanowi jeden z kluczowych punktów rosyjskiej wielkiej strategii, której elementem są określone działania podejmowane w stosunku do obszarów położonych za kołem podbiegunowym, choć jednoznacznie nie da się wskazać, co kryje się za rosyjskimi działaniami. Tego możemy się jedynie domyślać, jakkolwiek istnieje kilka zasadniczych możliwości.

Rosyjski wniosek o przesunięcie granic szelfu kontynentalnego jest nadal rozpatrywany w ONZ, zaś ostentacyjna militaryzacja Arktyki może oznaczać, że w razie rozstrzygnięcia niekorzystnego dla Rosji może ona rozpocząć politykę faktów dokonanych, okupując militarnie sporne obszary, co mogłoby spowodować adekwatne kroki społeczności międzynarodowej. Rosja może testować w ten sposób spójność NATO i chęć skorzystania jego członków z artykułu 5. Traktatu Waszyngtońskiego. Odbywać się to może w połączeniu z próbą przestawienia wyścigu zbrojeń na korzystne dla FR tory, albowiem, jak na razie, tylko ona posiada odpowiednie technologie oraz duże ilości różnego sprzętu i uzbrojenia, mogącego operować w warunkach arktycznych. Państwa NATO, chcąc zbudować podobny arktyczny potencjał materiałowo-techniczny, musiałyby wyłożyć sporo pieniędzy, co osłabiłoby możliwości jednoczesnego szybkiego zwiększania takiego potencjału, np. w Europie Wschodniej oraz w tych dziedzinach technologii uzbrojenia, w których NATO ma nad Rosją przewagę. Ponadto, co jest zarówno istotnym czynnikiem politycznym, jak i militarnym, w przypadku rozszerzenia swojej jurysdykcji na nowe obszary arktyczne Rosja zaczęłaby traktować Północną Drogę Morską nie jako wody terytorialne, lecz jako wody wewnętrzne i w każdej chwili, pod dowolnym pretekstem, mogłaby zablokować ten szlak żeglugowy. Z kolei rosyjska działalność proekologiczna w Arktyce i liczne przedsięwzięcia

z nią związane mogą też być klasyczną *maskirowką* – akcją oczyszczania Arktyki i budowania tam, np. zakładów utylizacji, jako „zasłoną” rozbudowy tajnych instalacji wojskowych.

Z tych działań wyłania się, zdaniem autora, pewien obraz całości. Rosyjska koncentracja i zaangażowanie w budowanie wpływów w Europie Wschodniej, w co wpisuje się szczególnie wojna na Ukrainie, może nie być celem samym w sobie, ale swoistym krokiem pośrednim, mającym za zadanie odwrócić uwagę społeczności międzynarodowej od faktycznego celu, jakim jest *Daleka Północ, powyżej koła polarnego* (Slogget, 2015, s. 47). Zdaniem autora niniejszego artykułu jest nad wyraz prawdopodobne, że kolejną taką próbą jest podjęta przez Rosję interwencja w Syrii (niezależnie od rozmaitych, innych korzyści dla Federacji Rosyjskiej z niej wynikających)²¹.

Wnioski

Konkludując, rosyjska strategia jest zatem definitywnie dwutorowa lub może nawet wielotorowa, przewidująca i zawsze zakładająca możliwość wyboru różnych rozwiązań. Dzisiejsza Rosja jest graczem nieobliczalnym, twardym i prowokacyjnym, ale wykazuje także, co często przy różnych okazjach deklaruje, chęć postępowania zgodnie z prawem międzynarodowym (np. UNCLOS w kwestii Arktyki), uczestniczy aktywnie w Radzie Arktycznej i podpisała w 2008 r. deklarację z Illulisat, w której państwa arktyczne zobowiązały się do przestrzegania norm prawnych i należytego rozwiązywania kwestii nakładających się roszczeń.

Można jedynie mieć nadzieję, że Arktyka pozostanie obszarem pokojowego współistnienia państw, gdzie dominować będzie wielopłaszczyznowa współpraca, w duchu wspólnego rozwiązywania konfliktów. Niezależnie od tego, militaryzacja Arktyki, i to nie tylko przez Rosję, pozostanie jednak faktem i zjawisko to będzie postępować. Federacja Rosyjska nie zrezygnuje z niej, mimo słabej kondycji gospodarki, korupcji, ograniczeń budżetowych, zachodnich sankcji i kłopotów z długoterminowym zabezpieczeniem coraz większych potrzeb sił zbrojnych (Blank, 2018; Bodner, 2017). Siły w Arktyce będą rozbudowywane, nawet kosztem innych regionów, tak aby w dłuższej perspektywie zapewnić Rosji rozmaite

²¹ Być może Rosjanie będą chcieli w przyszłości wykorzystać Ukrainę i Syrię jako „karty przetargowe” i kosztem pewnych ustępstw w Europie Wschodniej i na Bliskim Wschodzie „ugrać coś” w Arktyce?

korzyści z posiadania ugruntowanej pozycji w regionie arktycznym i, co za tym idzie, możliwość współdecydowania w przyszłości o jego losie.

Bibliografia

- BBN. (bd). *Notatka BBN: Aktywność Rosji w Arktyce*. Biuro Bezpieczeństwa Narodowego. Dostęp: <https://www.bbn.gov.pl/pl/prace-biura/publikacje/analizy-raporty-i-nota/6393,NOTATKA-BBN-Aktywnosc-Rosji-w-Arktyce.html> [25.10.2018].
- Bender, J. (2015, 14 stycznia). *Russia is reinforcing 3 crucial geopolitical frontlines*. Business Insider Australia. Dostęp: <https://www.businessinsider.com.au/russia-reinforcing-geopolitical-frontlines-2015-1> [05.10.2018].
- Blank, S. (2018, 30 marca). *Russia continues Arctic militarization*. SLDinfo.com. Dostęp: <https://sldinfo.com/2018/03/russia-continues-arctic-militarization/> [15.11.2019].
- Bodner, M. (2017, 10 marca). *Corruption hampers Russian Arctic militarization dreams*, Moscow Times. Dostęp: <https://themoscowtimes.com/articles/corruption-hampers-russian-arctic-militarization-dreams-57390> [10.10.2018].
- Dąbrowski, M. (2018, 19 sierpnia). *Rosyjski apetyt na Arktykę*. Defence24.pl. Dostęp: <https://www.defence24.pl/rosyjski-apetyt-na-arktyke-analiza> [dostęp: 12.10.2018].
- Department of Defense. (2013). *Arctic Strategy*. Washington. Dostęp: https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2013_Arctic_Strategy.pdf [17.10.2018].
- Devyatkin, P. (2018a). *Russia's Arctic Strategy: aimed at conflict or cooperation? (Part I)*. The Arctic Institute - Center for Circumpolar Security Studies. Washington. Dostęp: <https://www.thearcticinstitute.org/russias-arctic-strategy-aimed-conflict-cooperation-part-one/> [07.10.2018].
- Devyatkin, P. (2018b). *Russia's Arctic Strategy: military and security (Part II)*. The Arctic Institute - Center for Circumpolar Security Studies. Washington. Dostęp: <https://www.thearcticinstitute.org/russias-arctic-military-and-security-part-two/> [11.10.2018].
- DTIC. (2014). *The United States Navy Arctic Roadmap for 2014 to 2030*. Washington: Department of the Navy. Dostęp: <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a595557.pdf> [07.10.2018].
- Gawęda, M. (2018). Rosyjska militaryzacja Arktyki – komponent lądowy. *Broń i Amunicja*, 4, 52–57.
- Gazprom. (2018). *Shtokmanovskoye field*. Dostęp: <http://www.gazprom.com/projects/shtokmanovskoye/> [19.10.2018].
- Gospodarka Morska (2015, 22 maja). *Przejście Północno-Wschodnie główną nitką handlową na świecie? Zależy od topnienia lodowców*. Dostęp: <http://www.gospodarkamorska.pl/Stocznie,Offshore/przejscie-polnocno-wschodnie-glowna-nitka-handlowa-na-swiecie-zalez-y-od-topnienia-lodowcow.html> [06.11.2018].
- Grygiel, J. (2006). *Great Powers and Geopolitical Change*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Grzela, J. (2012). Wzrost znaczenia Arktyki w kontekście regionalnego bezpieczeństwa. Analiza strategii arktycznych Rosji, Kanady i USA. *Studia Humanistyczno-Społeczne*, 6, 69–82.
- Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza, sporządzona w Montego Bay dnia 10 grudnia*

- 1982 roku, art. 76, pkt. 1 (Dz. U. 2002, nr 59, poz. 543).
- Kubiak, K. (2009). *Interesy i spory państw w Arktyce*. Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej.
- Lesicki, R. (2018, 25 października). *NATO rozpoczyna największe ćwiczenia od zakończenia zimnej wojny*. Defence24.pl. Dostęp: <https://www.defence24.pl/nato-rozpoczyna-najwieksze-cwiczenia-od-zakonczenia-zimnej-wojny> [18.10.2018].
- Makowski, A. (2009). Podział szelfu kontynentalnego Arktyki – źródło kryzysu czy współpracy międzynarodowej?. W: S. Sykuna, J. Zajadło (red.). *Bezpieczeństwo międzynarodowe – szanse i zagrożenia*. Gdańsk: Ośrodek Analiz Polityczno-Prawnych, Stowarzyszenie Pro Societas.
- The Military Balance 2018*. (2018). London: International Institute for Strategic Studies. Dostęp: <https://www.iiss.org/publications/the-military-balance/the-military-balance-2018> [15.11.2019].
- Milkavkaz. (2017a, 6 czerwca). *OSK North*. Dostęp: <http://milkavkaz.com/index.php/voorujonnie-cili-racii/vo-cv/ock-cever> [07.10.2018].
- Milkavkaz. (2017b, 7 lipca). *Northern Fleet* (SF). Dostęp: <http://milkavkaz.com/index.php/voorujonnie-cili-racii/vmf/cf> [07.10.2018].
- Moll, J. (2017, 19 maja). *Chiny wydobyły klatrat metanu - paliwo przyszłości*. Serwis internetowy: tylkonauka.pl. Dostęp: <https://tylkonauka.pl/wiadomosc/chiny-wydobyly-klatrat-metanu-paliwo-przyszlosci> [07.10.2018].
- Mortimer, C. (2017, 7 września). *Russia is building up its Arctic military presence and NATO should be worried, says new report*. The Independent. Dostęp: <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/russia-arctic-military-presence-nato-worried-us-report-tensions-north-america-a7934741.html> [07.10.2018].
- National Strategy for the Arctic Region*. (2013). Washington: The White House. Dostęp: https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/docs/nat_arctic_strategy.pdf [19.10.2018].
- NATO. (2018a, 11 czerwca). *Exercise Trident Juncture 18 to demonstrate NATO's ability to defend itself*. Dostęp: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_155866.htm [08.12.2019].
- NATO. (2018b, 29 października). *Trident Juncture 2018. It is happening in the air, on land, at sea and in cyberspace*. Dostęp: <https://www.nato.int/cps/en/natohq/157833.htm> [08.12.2019].
- Nieczypor, K. (2017, 9 maja). *Arktyczna defilada w Moskwie: Rosja chce być gotowa na wojnę o surowce energetyczne*. Energetyka24. Dostęp: <https://www.energetyka24.com/arktyczna-defilada-w-moskwie-rosja-chce-byc-gotowa-na-wojne-o-surowce-energetyczne-komentarz> [06.11.2018].
- Putin: wydobyć ze złoża Sztokman w 2017 r.* (2012, 2 listopada). Serwis internetowy wnp.pl (gazownictwo) za PAP. Dostęp: https://gazownictwo.wnp.pl/putin-wydobycie-ze-zloza-sztokman-w-2017-r,182606_1_0_0.html [11.10.2018].
- RG. (2008). *Fundamentals of state policy of the Russian Federation in the Arctic for the period until 2020 and beyond (approved by the President of the Russian Federation Dmitry Medvedev on September 18, 2008, Pr – 1969)*. Rossiyskaya Gazeta (2009, 27 marca). Dostęp: <http://rg.ru/2009/03/30/arktika-osnovy-dok.html> [07.10.2018].
- Russianships. (2018a). *Northern Fleet*. RussianShips.info. Dostęp: <http://russianships.info/eng/today/> [10.10.2018].
- Russianships. (2018b). *Russian Navy 2018: List of Active Russian Navy Ships and Submarines*.

- RussianShips.info. Dostęp: <http://russianships.info/eng/today/> [10.10.2018].
- Rzeszutko-Piotrowska, M. (2014). Aktywność Federacji Rosyjskiej w regionie Arktyki – wybrane problemy rywalizacji mocarstw. *Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego*, 1(8), 51–62. DOI: <https://doi.org/10.34862/rbm.2014.1.5>
- Skrzyp, J. (2010). Geopolityka „wczoraj, dziś i jutro”. *Przegląd Geopolityczny*, 2, 11–28. Dostęp: http://przeglad.org/wp-content/uploads/2015/01/Skrzyp_Julian_PG_t.2.pdf [10.12.2019].
- Slogget, D. (2015). Arctic Ambitions. *Air Forces Monthly*, January (322), 46–49.
- Sputnik. (2018a, 8 stycznia). *NI: Rosja może stać się „królową Arktyki”*. Sputnik Polska za: The National Interest. Dostęp: https://pl.sputniknews.com/swiatowa_prasa/201801087069248-Rosja-Arktika-Polnocna-Droga-Morska/ [07.10.2018].
- Sputnik. (2018b, 26 stycznia). *ONZ wciąż rozpatruje wniosek Rosji o rozszerzenie granic szelfu w Arktyce*. Sputnik Polska. Dostęp: <https://pl.sputniknews.com/gospodarka/201801267202316-Sputnik-ONZ-wciaz-pracuje-nad-rosyjskim-wnioskiem-ws-rozszerzenia-szelfu-w-Arktyce/> [07.10.2018].
- Śliwa, Z. (2015). Militaryzacja Arktyki – Federacja Rosyjska zaznacza obecność wojskową w regionie. *Kwartalnik Bellona*, 681(2), 38–53. Dostęp: <https://kwartalnikbellona.com/resources/html/article/details?id=155752> [15.10.2018].
- Trusewicz, I. (2018, 27 lipca). *Atomowe superlodolamacze made in Russia*. Rzeczpospolita. Dostęp: <https://www.rp.pl/Biznes/180729536-Atomowe-superlodolamacze-made-in-Russia.html> [27.10.2018].
- USGS. (2008, 22 lipca). *90 billion barrels of oil and 1,670 trillion cubic feet of natural gas assessed in the Arctic*. The U.S. Geological Survey (episode 55). Dostęp: <https://www.usgs.gov/media/audio/90-billion-barrels-oil-and-1670-trillion-cubic-feet-natural-gas-assessed-arctic> [07.10.2018].
- Zakonprost. (2018). *Decree of the President of the Russian Federation from 12.05.2009 537 on the Strategy of National Security of the Russian Federation until 2020 (actually in 2018)*. Dostęp: <http://www.zakonprost.ru/content/base/part/618811> [07.10.2018].
- Zaleski, P. (2014, 18 października). *Arktyka – nowe pole walki o surowce energetyczne*. Energetyka24. Dostęp: <https://www.energetyka24.com/arktyka-nowe-pole-walki-o-surowce-energetyczne> [10.10.2018].